

סימן יב [כת]

פרסומי ניסא בד' כוסות ונר חנוכה

חיוב "שואל ומוכר כסותו" לקידוש היום בשבת, ד' כוסות חנוכה ופורים

א. כתב הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ד הלכה יב) ש"מצוות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד. וצריך האדם להיזהר בה, כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הניסים שעשה לנו. אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק".

וביאר המגיד משנה על אתר, כי המקור לדברי הרמב"ם שעניי חייב לשאול או למכור כסותו בכדי לקיים את מצות הדלקת נר חנוכה, נובע מהדין המבואר במשנה (פסחים צט, ב) בריש פרק ערבי פסחים, ונפסק ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ז) בדיני ליל הסדר: "ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מארבע כוסות". וכתב המגיד משנה: "והטעם [בדין ד' כוסות] משום פרסומי ניסא, וכל שכן בנר חנוכה דעדיף מקידוש היום, כמו שיתבאר בסמוך".

וכוונתו למבואר בדברי הרמב"ם בהמשך דבריו הנ"ל בהלכות חנוכה (שם הלכה יג) וז"ל: "הרי שאין לו אלא פרוטה אחת ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה, מקדים לקנות שמן להדליק נר חנוכה על היין לקידוש היום, הואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנס". ומבואר בדברי הרמב"ם שהסברא של פרסום זכרון הנס היא יסוד הדין להקדים נר חנוכה לקידוש היום. ועל פי זה כתב המגיד משנה, שאם עני מחוייב בדין ד' כוסות, והטעם הוא משום פרסומי ניסא, "כל שכן" שיש לחייב עני בנר חנוכה משום פרסום הנס, היות ונר חנוכה "עדיף מקידוש היום".

וכנראה כוונת הרב המגיד ב"כל שכן" שבדברי הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה, לא נאמר כלל הדין שעני שואל ומוכר כסותו כדי לקיים מצות ד' כוסות, כמו שכתב במפורש בהלכות נר חנוכה, ורק הובא הדין שגם עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מד' כוסות, והיינו שגבאי הצדקה חייבים לתת לו מעות לד' כוסות, אך לא נזכר כלל החיוב של "שואל ומוכר כסותו" המובא בהלכות חנוכה. ומכאן לכאורה יש ללמוד שחיוב הפרסומי ניסא בנר חנוכה גדול יותר מחיוב פרסומי ניסא בד' כוסות. ומעתה אם בד' כוסות לא יפחתו לעני מד' כוסות בגלל הפרסומי ניסא, "כל שכן" בנר חנוכה שחיוב הפרסומי ניסא גדול יותר, יש בוודאי חיוב שואל ומוכר כסותו בגלל הפרסומי ניסא.

אלא שזה גופא טעון ביאור והגדרה, מדוע באמת חיוב הפרסומי ניסא בנר חנוכה גדול יותר, הרי גדרי החיוב משום פרסומי ניסא בנר חנוכה ובד' כוסות שווים, וכפי שאמנם הקשה הלחם משנה מהו ה"כל שכן" שכתב המגיד משנה שיש מד' כוסות על נר חנוכה, שכן לכאורה כשם שיש חיוב פרסומי ניסא בנר חנוכה, כך יש חיוב פרסומי ניסא בד' כוסות "ואם כן לא היה לו להרב המגיד ללמוד הדין מכל שכן אלא מהוא הדין". ונשאר הלח"מ בצ"ע.

אמנם יש להעיר כי לעומת הרמב"ם שלא הזכיר כלל את דין "שואל ומוכר כסותו" בד' כוסות, בשו"ע (או"ח סימן תעב סע' יג) כתב: "אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר עצמו לד' כוסות". והמג"א והגר"א ציינו מקור לדין זה מדברי הרשב"ם במסכת פסחים (צט, ב) שהביא מהמשנה במסכת פאה (פרק ח משנה ז) "מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי". וכתב הרשב"ם: "אפילו הכי אם לא נתנו לו גבאי צדקה ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לד' כוסות". ונמצא שלדעה זו, הן בנר חנוכה והן בד' כוסות יש חיוב "שואל ומוכר כסותו", ולכאורה

חיובם שווה ונובע מאותה סיבה - מדין "פרסומי ניסא".

ב. בדברי האחרונים נאמרו כמה מהלכים בהסבר ה"כל שכן" של המגיד משנה.

השדי חמד (מערכת חנוכה סע' כא) ביאר בשם שו"ת כנף רננה, שעיקר הפרסומי ניסא בליל הסדר אינו על ידי שתיית הד' כוסות, שהיא תקנת חכמים, אלא על ידי אכילת מצה ומרור ואמירת ההגדה שחיובם מהתורה, שעל ידי האכילה וההגדה מפרסמים את הנס. ואילו שתיית הד' כוסות, מהווה רק חלק קטן מעניין פרסום הנס בליל הסדר. אולם בחנוכה, הדלקת הנרות היא הענין המרכזי של פרסום הנס של חנוכה, שהרי אין בחנוכה מצוות אחרות. ולכן יש לומר, שבנר חנוכה עדיף ענין פרסום הנס מד' כוסות. ולכך התכוין המגיד משנה בדבריו שיש "כל שכן" מד' כוסות על נר חנוכה, שאם בד' כוסות שענין פרסום הנס איננו העיקר, יש חיוב שואל ומוכר כסותו מדין פרסומי ניסא, "כל שכן" שיש חיוב בנר חנוכה, שכל מהותו ועיקרו הוא ענין פרסום הנס.

אלא שיש להקשות על דברי הכנף רננה, שכן ענין "פרסומי ניסא" נאמר רק במצוות דרבנן, כדוגמת מצות נר חנוכה וד' כוסות, ורק בדברים אלו יש חיוב של "שואל ומוכר כסותו", מה שאין כן במצוות שחיובן מדאורייתא, לא מצאנו שיש דין של פרסומי ניסא, וגם אין דין של "שואל ומוכר כסותו". ולכאורה דבר ברור הוא שאין דין "שואל ומוכר כסותו" באכילת מצה ומרור בליל הסדר. ואם כן קשה מאד לומר כדברי הכנף רננה שעיקר דין פרסומי ניסא בליל הסדר הוא באכילת מצה ומרור ואמירת ההגדה, ושתיית הד' כוסות הוא רק חלק קטן מהענין הכולל של פרסומי ניסא בליל הסדר [ולכן יש "כל שכן" מד' כוסות לנר חנוכה]. הרי אדרבה, דין "שואל ומוכר כסותו" בליל הסדר נאמר רק בד' כוסות, שזהו עיקר דין הפרסומי ניסא. ואם כן נמצאו דיני נר חנוכה וד' כוסות **שווים** זה לזה, ואין "כל שכן" מהאחד [ד' כוסות] למשנהו [חנוכה], וחזרה למקומה קושיית הלחם משנה מה ביאור ה"כל שכן" שכתב הרב המגיד.

[ויש להוסיף ביאור מדוע דין "שואל ומוכר כסותו" בליל הסדר נאמר רק בשתיית ד' כוסות, שהיא רק תקנת חכמים, ולא באכילת מצה ומרור ואמירת ההגדה שחיובם מהתורה, על פי המובא בספר ויברך דוד (מסכת שבת בסוגיא דכבתה) בשם החידושי הרי"מ, שעניינים שבאו על ידי נס שלא כדרך הטבע, יש חיוב לקיימם גם כן בדרך של נס ושלא כדרך הטבע, דהיינו שגם אם אין לאדם כסף, עליו לשאול ולמכור כסותו כדי לקיימם. ובשל כך, בנס חנוכה שהיה שלא כדרך הטבע, וכן בשתיית ד' כוסות שנתקנו כנגד ארבע לשונות של גאולת מצרים שהיתה שלא כדרך הטבע, יש להתאמץ לקיימם שלא כדרך, והיינו שיש חיוב "שואל ומוכר כסותו"].

ג. כתב המג"א (סימן תפג ס"ק א) וז"ל: "נראה לי דמי שאין לו אלא כוס אחת [בליל הסדר] יקח אותו לקידוש, דהא יש אומרים דברכת המזון אינה טעונה כוס. ואם יש לו שנים, יקח לקידוש ולברכת המזון. ואם יש לו שלוש יקח לקידוש, והכוס שני יאמר ההגדה עד גאל ישראל, ועל השלישי יברך ברכת המזון. ואחר כך יאמר חצי הלל בלא כוס". ומבואר שאם בליל פסח יש רק כוס אחת של יין, יקדש עליה, ולא ישתמש בה לכוס שעליה נאמרת ההגדה.

על פי זה ביאר במרכבת המשנה (הלכות חנוכה פרק ד הלכה יב) את דברי המגיד משנה, שיש ללמוד מכך שלמרות שעל ידי שתיית כוס היין לקידוש לא ניכר כלל ענין יציאת מצרים [שהרי בכל ליל יו"ט עושים קידוש על היין], אין אומרים שכדי להבליט את החיוב של שתיית ד' כוסות, צריך לשתות את הכוס היחידה בעת אמירת ההלל וההגדה, ובכך יהיה ניכר יותר ענין פרסום הנס, אלא הכוס היחידה ששותים היא כוס הקידוש [המשמשת כאחת מד' הכוסות].

ולעומת זאת, בנר חנוכה, נתבאר לעיל [אות א] מדברי הרמב"ם, שאם יש כסף לקנות יין לקידוש או נר חנוכה, צריך

לקנות נר לחנוכה. ואם כן נלמד מכך שנר חנוכה עדיף מקידוש היום, מה שאין כן חיוב ד' כוסות, שכוס של הקידוש חשובה ממנו. ונמצא שדין פרסום הנס בנר חנוכה חשוב יותר מדין פרסום הנס של ד' כוסות. וזהו ה"כל שכן" שכתב הרב המגיד שיש מדין ד' כוסות לדין נר חנוכה, שאם פרסום הנס בד' כוסות פחות חשוב מפרסומי ניסא של חנוכה, ובכל זאת יש חיוב של שואל ומוכר כסותו מצד פרסומי ניסא, כל שכן שבנר חנוכה שחיוב הפרסומי ניסא גדול יותר, בגלל שנר חנוכה עדיף מקידוש היום, ולכן בוודאי יש למכור את כסותו גם בנר חנוכה.

ד. דרך אחרת בביאור דברי המגיד משנה כתב האבני נזר (או"ח סימן תקא), והקדים לבאר מדוע נקבע שנר חנוכה קודם לקידוש היום בשל "פרסומי ניסא", והרי שבת היא עדות על חידוש העולם, כמו שאומרים בקידוש "זכר למעשה בראשית", וחידוש העולם הוא פלא יותר גדול מיציאת מצרים. וכשם שבד' כוסות יש פרסומי ניסא של ניסי יציאת מצרים, גם שבת היא "פרסומי ניסא" של ענין חידוש העולם. ואם כן מה העדיפות והקדימות של נר חנוכה לקידוש היום. וביאר האבני נזר, שיש הבדל בין ליל פסח שהמצוה היא לפרסם בין בני ובני ביתו את האמונה בה' ובחידוש העולם, וכמו שנאמר בתורה (שמות יג, ח) "והגדת לבנך ביום ההוא". לבין שבת, שהחיוב הוא להשמיע לעצמו את ענין חידוש העולם, ואין בזה ענין של פרסומי ניסא **לאחרים**. ולכן, היות ובאמירת הקידוש אין "פרסומי ניסא" ואין חיוב של "שואל ומוכר כסותו", נר חנוכה קודם לקידוש היום.

ולפי זה מבוארים היטב דברי המגיד משנה שיש "כל שכן" מד' כוסות על נר חנוכה, ואם בד' כוסות שיש בהן פרסומי ניסא פחות מהפירסומי ניסא של חנוכה, כי מפרסם את הנס רק לבניו ובני ביתו, ובכל זאת יש חיוב שואל ומוכר כסותו מדין פירסומי ניסא, **כל שכן** בנר חנוכה שמניחה על פתח ביתו מבחוץ והפרסומי ניסא הוא לכל הרואים מבחוץ, זהו בודאי פרסום הנס גדול יותר, ובוודאי יש חיוב "שואל ומוכר כסותו".¹

וכעין דבריו כתב בשו"ת שבות יעקב (או"ח ח"ג סימן מט) שבקידוש היום הפרסומי ניסא לפרסם את הנס הגדול של בריאת ויצירת העולם הוא רק בתוך ביתו של האדם, לעומת הדלקת נר חנוכה בפתח הבית שיש בה פרסומי ניסא לעוברים ושבים, וזהו ענין גדול ורחב יותר, ולכן נר חנוכה קודם לקידוש היום. והביא ראיה למה שמצאנו כמה דרגות בענין פרסומי ניסא, מדברי התוס' (שבת כד, א ד"ה מהו) שכתבו על דברי הגמרא "מהו להזכיר של חנוכה [על הניסים] בברכת המזון", וז"ל: "בתפלה פשיטא ליה דמזכיר משום דתפלה בצבור הוא ואיכא פרסומי ניסא, אבל בברכת המזון שבבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי". ומבואר שבתפילה יש להזכיר על הנסים, מכיון שתפילה היא בציבור ויש בזה ענין של פרסום הנס, מה שאין כן בברכת המזון שהאדם אומר בביתו ואין בה כל כך פרסומי ניסא. הרי לנו יסוד לחלק בין דברים שיש בהם יותר פרסומי ניסא ופחות פרסומי ניסא.

¹ על דברי האבני נזר הוסיף רבי אשר נייחוז, ראש ישיבת שפתי צדיק, חצור הגלילית

יש לציין, כי באבנ"ז שם כתב סברא וטעם למה שחייב להיות "שואל או מוכר כסותו" בשביל פירסומי ניסא יותר מכל המצוות, יען דבאמת הלא מי שאין באפשרותו לקיים את המצוה – אנוס הוא, וקיי"ל שאם חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה"כ כאלו עשה, אבל כל זה במצוות שתכליתם בין אדם למקום, אמנם במצוות שעיקרם לפרסם את ניסיו יתברך לעוברים ושבים וכדומה, בהם לא שייך לדון בהם שמע"כ כאלו עשה, שהרי מ"מ לא יתפרסם הנס לבני רה"ר, ולכן חייב לשאול על הפתחים או למכור כסותו כדי לקיימם. ודפח"ח. והנה סברתו פשוטה ונכונה, דהכי נימא דמי שחישב לקיים מצות 'צדקה' ונאנס ולא עשה"כ כאלו עשה, הלא מ"מ העני לא נהנה. וכמו"כ בכל שאר המצוות ש'בין אדם לחבירו'.

ויש ליישב בזה – בדרך סברא – מה שמצינו שגם לגבי 'נר שבת' חייב למכור כסותו (או"ח סי' רס"ג סעי' ב') והביאור-הלכה סי' תרנ"ו תמה דהרי התם ליכא לטעמא ד'פירסום נס', עיי"ש מה שהעלה בדבריו. ולדברי האבנ"ז א"ש בפשטות, דכיון דתקנת 'נר שבת' היא משום 'שלום בית' – שיהא אור בבית ולא יכשל. א"כ לא שייך בזה 'מעלה' עליו הכתוב כאלו עשה, דמ"מ אור לא יהיה, ויכשל בביתו. ודו"ק.

דין "שואל ומוכר כסותו" בקידוש היום

ה. אולם בספר צפנת פענח על הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ד הלכה יב) ציין לדברי הגמרא במגילה (כז, ב) "דגם בקידוש היום יש דין של "שואל ומוכר כסותו", ומשם אפשר ללמוד ק"ו וכ"ש על נר חנוכה", עכ"ד. וכוונתו לדברי הגמרא שרבי זכאי אמר "לא ביטלתי קידוש היום, אמא זקינה היתה לי, פעם אחת מכרה כיפה שבראשה והביאה לי קידוש היום". ומעצם העובדה שאמו של רבי זכאי מכרה את הכיפה שבראשה כדי שבנה יוכל לעשות קידוש היום, מפורש שיש דין "מוכר כסותו" גם בקידוש היום. ואם כן יש ללמוד מכך קל וחומר על נר חנוכה, שהרי נפסק להלכה שקידוש ונר חנוכה, נר חנוכה קודם.

נמצאנו למדים כי לדעת האבני נזר והשבות יעקב הנ"ל אין בקידוש היום דין "שואל ומוכר כסותו". ברם לדעת הצפנת פענח יש בקידוש היום דין "שואל ומוכר כסותו".

ויתכן שסברו האבני נזר והשבות יעקב שאין ראיה מהגמרא במגילה, כי בשו"ע לא הובא הדין ש"שואל ומוכר כסותו" לגבי קידוש היום, ואם כן כנראה המעשה באמו של רבי זכאי היה חומרא בעלמא, ואין זה מלמד הלכה למעשה שיש בקידוש היום דין "שואל ומוכר כסותו".

מאידך, יש להקשות על הצפנת פענח, לדבריו שיש דין "שואל ומוכר כסותו" בקידוש היום, מה פשר דברי הרמב"ם המובאים לעיל [אות א] במש"כ "הרי שאין לו אלא פרוטה אחת, ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה, הואיל ושניהם מדברי סופרים, מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנס", ומשמעות הדברים לכאורה שענין "זכרון הנס", דהיינו "פרסום הנס", יש רק בנר חנוכה ולא בקידוש היום. ומאחר ופרסומי ניסא הוא הטעם להלכה ש"שואל ומוכר כסותו", נמצא שאין בקידוש היום פרסומי ניסא וממילא גם אין דין "שואל ומוכר כסותו", שלא כדברי הצפנת פענח, וצ"ע.

ואולי יש לומר על פי דברי השבות יעקב שהוכיח מהתוספות בשבת שיש דרגות בפרסומי ניסא, וממילא כוונת הרמב"ם גם לפי הצפנת פענח, שענין הפרסומי ניסא גורם להלכה שיש דין של "שואל ומוכר כסותו" בקידוש היום כמו בנר חנוכה, אלא שבנר חנוכה יש פרסומי ניסא גדול יותר מקידוש היום. ולכן כאשר ביד האדם מעות המספיקות רק לאחד הדברים, יש עדיפות לנר חנוכה על דין קידוש היום, אך אין דין זה בגלל שבקידוש היום אין כלל הדין של פרסומי ניסא, [אמנם מלשון הרמב"ם "מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנס" נשמע יותר שרק בנר חנוכה יש פרסומי ניסא, ואילו בקידוש היום אין כלל ענין של "זכרון הנס", דהיינו פרסומי ניסא, וצ"ע].

ועוד יש לבאר את דברי הרמב"ם לפי דעת הצפנת פענח, על פי דבריו הידועים של המג"א (או"ח סימן רע"א ס"ק א) שמהתורה יוצאים ידי חובת קידוש בתפילה, ודין קידוש על היין הוא רק מדרבנן [ובהגהות הגר"ע א"ש שם הוסיף וחייד, שמהתורה יוצאים ידי חובת קידוש אפילו על ידי אמירת "שבתא טבא"]. ועל פי זה יש לומר, שאם כי יש חיוב "שואל ומוכר כסותו" עבור קידוש היום, אך כיון שיצא כבר ידי חובת קידוש מהתורה בתפילה, רבנן לא חייבו אותו למכור כסותו עבור קידוש על היין. ועל זה כתב הרמב"ם שר חנוכה קודם, והיינו קודם לחיוב קידוש היום שהוא מדרבנן בגלל שכבר התפלל ויצא ידי חובתו מהתורה, [והמבואר לפי דברי הצפנת פענח בדברי הגמרא במגילה שאמו של רבי זכאי מכרה את בגדה עבור קידוש היום, יש לומר שמדובר באופן שלא היה יכול להתפלל וחיוב הקידוש על היין היה מהתורה, או שהחמירה על עצמה אפילו בדרבנן]².

² על דברים אלו הקשה רבי יהודה הירשמן:

מה שכתב מע"כ דהא דנר חנוכה קודם הקידוש היינו מפני שיצא כבר יד"ח בתפילה, ודינא דמוכר כסותו לקידוש היינו רק בגוונא שלא יצא יד"ח בתפילה. לכאורה לא ארווחא כלום, דהא מצוות נר חנוכה היינו נמי חובה מדרבנן, ומאי אולמיה מחובת קידוש על היין,

ו והנה בביאור הגר"א לשו"ע (או"ח סימן תרעא סע' א) כתב מקור לדין של "שואל ומוכר כסותו" **בנר חנוכה**, מדברי הגמרא בפסחים (צט, ב) ופירושו הרשב"ם שם [מובא לעיל **אות א**] בדין שואל ומוכר כסותו **בד' כוסות**. והוסיף הגר"א לציין מדברי הגמרא בפסחים (ק"ב, א). והיינו לקושיית הגמרא על דברי המשנה שיש חיוב לתת לעני ד' כוסות מהתמחוי - "פשיטא", ותירצו: "לא נצרכה אלא אפילו לרבי עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, הכא משום פרסומי ניסא מודה". כלומר, החידוש הוא שגם לדעת ר"ע שמי שאין בידו כדי הוצאות לשבת עדיף ש"יעשה שבתו חול" ואל יטול מהבריות, מכל מקום בפסח בגלל דין פרסומי ניסא, יטול העני מן התמחוי כדי לקיים מצות ד' כוסות. ומובא בגמרא שם: "תנא דבי אליהו, אע"פ שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו".

ולמד מכך הגר"א ש"על דבר מועט" יש חיוב של "שואל ומוכר כסותו" גם בשבת, והיינו לצורך קידוש, שזהו דבר מועט, שכן קידוש קודם לסעודה. ומכיון שנר חנוכה קודם לקידוש היום, הרי מכאן ראייה שבנר חנוכה יש דין של "שואל ומוכר כסותו".

ומפורש איפוא בדברי הגר"א כדעת הצפנת פענח שיש בשבת דין "שואל ומוכר כסותו", אלא שראייתו מהגמרא בפסחים, ולא מהגמרא במגילה כפי שהביא הצפנת פענח.

כמו כן מפורש בדברי הגר"א, שדין "שואל ומוכר כסותו" בנר חנוכה לא נלמד מד' כוסות כדברי המגיד משנה, אלא נלמד מחיוב קידוש בשבת. ובשבת הרי אין "פרסום הנס", ואף על פי כן יש חיוב מכירת כסות, שלא כהמגיד משנה שסובר שכל חיוב "שואל ומוכר כסותו" נובע מצד הדין של פרסומי ניסא. וגם שלא כדעת האבני נזר והשבות יעקב הסוברים שבקידוש בשבת אין דין מכירת כסותו.

* * *

ז. ונראה לבאר בדרך נוספת את דברי המגיד משנה.

יש לחקור בעיקר גדר חיוב הפרסומי ניסא בד' כוסות ובנר חנוכה, האם ה"פרסומי ניסא" הוא **מגוף המצוה**, והיינו שגוף קיום המצוה תלוי בפרסומי ניסא, ואם לא קיימו את המצוה באופן שיש בו פרסומי ניסא, החסרון הוא בקיום המצוה, והמצוה כלל לא קויימה. או שהחיוב לפרסם הנס הוא **פרט בקיום המצוה**, ואמנם זהו פרט חשוב ומרכזי באופן קיום המצוה, אך אין זה תנאי הכרחי לעצם קיום המצוה, וגם אם לא נעשית המצוה בפרסום, עדיין נחשבת כמצוה שקויימה.

ונראה שזהו יסוד ההבדל בין דין פרסומי ניסא **בנר חנוכה** ובין דין פרסומי ניסא **בד' כוסות**. בחנוכה דין פרסומי ניסא הוא **מעצם קיום המצוה**, וללא פרסום הנס אין יוצאים ידי חובת קיום מצות נר חנוכה. מה שאין כן לגבי מצות ד' כוסות, ענין הפרסומי ניסא הוא **פרט בקיום המצוה** ואינו דין לעיכובא, ואפילו ללא הפרסומי ניסא, מקיים את מצות ד' כוסות.

"פרסומי ניסא" במצות נר חנוכה הוא מעצם קיום המצוה

ח. ויש להוכיח שבחנוכה דין פרסומי ניסא הוא עצם קיום המצוה, וללא פרסום הנס אין יוצאים ידי חובת קיום מצות נר חנוכה, מכמה דינים בהלכות חנוכה:

[א] הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ד הלכה ה) כתב: "זמן הדלקת נר חנוכה היא משתכלה רגל מן השוק, ואם עבר זמן זה

והדרא קושיא לדוכתיה, כיון שגם קידוש היום וגם נר חנוכה הוו מדרבנן ולפי הצפנת פענח איכא דינא דשואל ומוכר כסותו בקידוש, א"כ אמאי יש לו להקדים נר חנוכה שגם היא מצוה מדרבנן.

ולא הדליקו אינו מדליק". ומהעובדה שאין להדליק לאחר הזמן כאשר אין אדם בשוק ואין למי לפרסם את הנס, מוכח שבנר חנוכה ענין הפרסומי ניסא הוא דין המעכב בעצם קיום המצוה.

ואף שבשו"ע (סימן תרעב סע' ב) פסק שאם עבר הזמן [משתכלה רגל מן השוק] מדליק והולך כל הלילה, ולכאורה היה אפשר ללמוד מכך שגם בנר חנוכה דין פרסום הנס הוא רק **פרט** במצוה, אולם כבר כתב בשער הציון (שם ס"ק יז) וז"ל: "בספר חמד משה האריך בזה ודעתו דאם שכח או נאנס ולא הדליק עד שישנו כולם, יקיץ ב' או ג' מהם וידליק. ואם אי אפשר להקיצם מכל מקום ידליק ויברך". אולם למעשה הכריע בשער הציון שלא יברך מדין "ספק ברכות להקל". הרי לנו שדין פרסומי ניסא בנר חנוכה הוא דין לעיכובא, ואינו פרט בקיום המצוה, כי אין לו לברך על נר חנוכה בשל חוסר הפרסומי ניסא.

[ב] עוד כתב הרמב"ם (שם הלכה ז) וז"ל: "נר חנוכה שהניחו למעלה מכ' אמה, לא יצא ידי חובתו, כיון שאינו **ניכר**". משמע שעיקר הדלקת הנר היא כדי שיהיה **ניכר** פרסום הנס, ואם כן מצינו במפורש שענין פרסום הנס בנר חנוכה הוא יסוד **וחלק עיקרי** במצות נר חנוכה.

[ג] הטור והמחבר בשו"ע (או"ח סימן תערב סע' ב) פסקו: "אם עבר זה הזמן [עד שתכלה רגל מן השוק] ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה". וכתב המג"א (ס"ק ו) וז"ל: "בבית יוסף כתב דהוי ספיקא דדינא, ואם כן משמע שאין לברך. אבל מדסתם בשו"ע, משמע דעתו שיברך". והקשה רבי יעקב עמדין (מור וקציעה, סימן תערב אות שסב), מה שונה נר חנוכה שמברכים משאר המצוות מדרבנן שאין מברכים כאשר יש ספק בחיוב המצוות משום ש"ברכות אינן מעכבות". ותירץ, שאף על פי שאין הברכות מעכבות, מכל מקום ברכת נר חנוכה שאני "**וברכתה מעכבת משום שכל עיקרה לפרסומי ניסא**", וכי מדליק בלי ברכה לא מידי עבד, דהרואה סבר שלצרכו הוא דאדליק, ולא מינכרא מילתא כלל דלשם מצוה קעביד"³.

ובספר מקראי קודש (חנוכה סימן כד) הסביר הגרצ"פ פרנק את דבריו: "דהיינו שאין ברכת להדליק נר חנוכה כשאר ברכת המצות שאינה רק ברכה על המצוה, אלא **שהיא חלק מגוף המצוה משום שעיקרה לפרסומי ניסא**, וצריך שתהא הדלקתו מוכחת מעצמה שהיא לא לצרכו, אלא לשם מצות נר חנוכה, ועל ידי הברכה שהוא מברך נעשתה הדלקתו מוכחת שהיא לא לצרכו אלא לשם חנוכה, והפרסומי ניסא מוכח מתוכה. ומכיון שהברכה מעכבת והיא חלק מעצם מצות ההדלקה, דין הברכה כאן כעצם עשיית המצוה שחייב לעשות מספק".

מכל זה מוכח איפוא, כי במצות נר חנוכה חיוב "פרסום הנס" הוא מעצם קיום המצוה, וללא פרסום הנס אין יוצאים ידי חובת קיום מצות נר חנוכה⁴.

³ **הרב יוסף בוקסבוים, מייסד וראש מכון ירושלים**, כתב על דברי המור וקציעה:

ונראה להוכיח את דבריו מדברי הרמב"ם דכתב בפ"ג ה"ה שא"פ שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים מברך עליו אשר קדשנו במצוותיו וציוונו כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב וכו'. ולכאורה מדוע לא הוכיח מיניה וביה מחנוכה שמברך אק"ב וציונו למרות שזו מצוה מד"ס. אך לדברי ה"מור וקציעה" מיושב שפיר, שבחנוכה הברכה היא חלק מעשיית המצוה ובלי הברכה אין משמעות למעשה ההדלקה, ולכן ודאי שבכה"ג מברך ואין ראייה.

⁴ **רבי יהודה הירשמן** הוסיף על המבואר כאן:

על פי המבואר בגדר מצות נר חנוכה שעיקר מהות תוכן המצוה עניינה פרסומי ניסא, ושונה מדין פרסומי ניסא של ד' כוסות שזהו אך פרט ותנאי בקיום המצוה, הנה מי שיש לו ב' פתחים חייב להדליק בשניהם מפני החשד, ולכאורה לא מצינו כן בשאר מצוות שנחייב גברא לעשות המצוה פעמיים כגון להניח תפילין או ליטול ד' מינים ב' פעמים. אכן למבואר בגדר נר חנוכה שעיקר מהות המצוה עניינה לפרסם הנס יבואר שפיר, דכל כמה דאיכא חשדא מצד הרבים חסר עדיין בעיקר קיום המצוה, מפני שתוכן כל עניין המצוה היינו לפרסם לרבים, ואם כן במקום חשד עדיין לא קיים בשלמות מצוות הפרסום.

ראיה אחרת לדברי, הביא בן אחי **הרב ישראל רייזמן**:

הקדמונים תמהו במה שמצאנו במצות חנוכה שהרואה מברך, מה שלא מצאנו בשאר מצוות התורה. וכבר רגישו בזה התוספות בסוכה (מו בד"ה הרואה) וזה לשונם: "בשאר מצוות לא תיקנו לברך לרואה אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס, וגם משום שיש כמה בני

"פרסומי ניסא" בד' כוסות אינו מעצם קיום המצוה

ט. מאידך גיסא, במצות ד' כוסות, ענין הפרסומי ניסא הוא פרט בקיום המצוה ואינו דין לעיכובא, וב' ראיות לכך: [א] לעיל [אות ג] הובאו דברי המג"א שאם בליל פסח יש רק כוס אחת של יין, יקדש עליה. ואם תרצה לומר שפרסום הנס בד' כוסות הוא חלק מהמצוה, היה צריך להיות הדין שכאשר יש לו רק כוס אחד עדיף שישתה אותה יחד עם קריאת ההלל, שאז ניכר יותר פרסום הנס של סיפור יציאת מצרים [שהרי הקידוש נעשה בכל ליל יו"ט, ולא רק בליל יו"ט של פסח, ולכן אם יעשוהו עם קריאת ההלל יהיה בזה יותר פרסום]. משמע שבד' כוסות, ענין הפרסומי ניסא אינו חלק מהמצוה, אלא רק פרט חשוב במצוה ואינו מעכב, ולכן שותה את הכוס היחידה לקידוש.

[ב] הביאור הלכה (סימן תעב סע' ח בד"ה שלא כסדר לא יצא) הביא את דברי הבית יוסף שבדיעבד אם שתה את ד' הכוסות ושהה ביניהם ולא אמר את ההגדה, יוצא ידי חובת שתיית ד' כוסות.

וברור שעיקר הפרסומי ניסא בליל הסדר הוא אמירת ההגדה, שאילולא ההגדה וסיפור יציאת מצרים אין משמעות לשאר המעשים שעושים בליל הסדר. ואם יוצאים ידי חובת ד' כוסות בדיעבד גם ללא אמירת ההגדה, פירושו של דבר, שענין הפרסומי ניסא בד' כוסות אינו מעכב בקיום המצוה, כי הוא אינו מעצם קיום המצוה.

י. מעתה מבוארים היטב דברי המגיד משנה שאם בד' כוסות יש דין "שואל ומוכר כסותו מחמת פרסומי ניסא, כל שכן בנר חנוכה". והקשה הלחם משנה מהו ה"כל שכן" מד' כוסות לנר חנוכה, והרי לכאורה חיוב פרסומי ניסא בנר חנוכה שווה לחיוב פרסומי ניסא בד' כוסות, ומהו ה"כל שכן".

ולפי המבואר, כוונת המגיד משנה מבוארת, משום שאם בד' כוסות, למרות שחיוב הפרסומי ניסא אינו מעצם המצוה

אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה". ובשדי חמד (מערכת חנוכה סימן ט' אות ג') הביא בשם רבי שלמה מוילנא בעל ה"בנין שלמה" בטעם שמברכים על הראי' כיון שעיקר מצות נר חנוכה לפרסם הנס ולפיכך הרואה את פרסום הנס נעשה כאילו יש לו חלק במצות הדלקה זו, ולפיכך כתב לדינא שאם רואה נר חנוכה לאחר שדלק חצי שעה שכבר נעשה מצותו, אינו מברך וכן נקטו האחרונים, (ראה שו"ת רעק"א סימן ע"ה, ובשו"ת התעוררות תשובה ח"א סימן ס"ז). [אמנם יש שנקטו (ראה גליוני הש"ס שבת כא:)] שאף לאחר שדולקים הנרות חצי שעה אפשר לברך על ראייתם, בפרט שלמנהגינו אף לאחר חצי שעה ממשיכים לשמור על קדושת הנרות, ואין משתמשים לאורם, ואין מכבים אותם. וכידוע, לא נהגו לברך על ראי', וראה בצפנת פענח (פ"ג ה"ג) לרוגוצ'בי טעם נפלא בזה].

מאידך, כתב הרב אהרן פיישר:

מה שכתב מע"כ שללא פרסום הנס אין יוצאים ידי חובת קיום מצות נר חנוכה, עד היום למדתי שוודאי שיוצאים, אף בלא פרסום הנס, ויש לי לכך מספר ראיות:

[א] מדין הדר במקום גויים שאף שאינו מפרסם הנס מ"מ מצוה עליו להדליק כמבואר בשו"ע (סי' תרעז סעיף ג').

[ב] ראה נוספת לכך הם דברי הביאור הלכה (סימן תרעא ד"ה ויש נוהגין). שכתב: 'ולענ"ד פרסומי ניסא דחנוכה אינו תלוי כל כך בזה, דעצם הדלקה הוא בכלל פרסום הנס, ודומיא דמאי דאמרין בגמרא נר חנוכה וקידוש היום נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא, ולא אשכחן חד דאמר דוקא כשיש בי עשרה בשעת הדלקה, אלא ודאי דעצם הדלקה שציוו חכמים על כלל ישראל הוא נקרא פרסום הנס'. ומוכח מדבריו למעיין שם, שעצם ההדלקה היא פרסום הנס, ואין שייך מושג של הדלקה ללא פרסום הנס, ויש לי לכך ראיות נוספות.

[חובה עלי לציין את דברי הרמב"ם (פ"ד ה"ב), וכן בפסקי ריא"ז (שבת פרק ב' הל' חנוכה אות ח) שכתב וזה לשונו: ומודים על הנס בהדלקת הנרות. וכלומר שההדלקה עצמה היא הודאה והלל, והיא המצוה, ואין חובה לפרסם הנס אלא עצם ההדלקה היא היא קיום המצוה ופרסום הנס].

אף ראיתי את הראיות שכתב כב'. ויש לי עליהם כמה תמיהות, מה שהביא דברי הרמב"ם (פ"ד ה"ה), לכאול' מדבריו נראה להיפך ממש, שהרי אם רצונו להדליק בזמן ההדלקה, ואין שם אדם אחר, ודאי שיכול להדליק ואף שאין פרסום הנס, ולא אמרו שלא להדליק אלא למדליק אחר הזמן, אבל בתוך שיעור זמן ההדלקה יכול להדליק אף אם נמצא לבדו, והרי ראי' שאין צורך בפרסום הנס.

ומה שהביא ראי' מדברי הרמב"ם (שם ה"ז), לכאול' אף זה אינה ראי', שהרי ודאי שיש ענין פרסום הנס ואין בזה חולק, ומה שאינו יוצא במדליק למעלה מכ' אמה, לפי שאין הנס ראוי להתפרסם שהרי אין שייך לראות את הנרות אבל אם אפשר לראות את הנרות אף אם אף אחד אינו רואה אותם ודאי שייצא ידי חובת המצוה.

ואינו מעכב, כמבואר לעיל, ועם כל זאת יש בו את הדין "שואל ומוכר כסותו", כל שכן בנר חנוכה שהפרסומי ניסא הוא מעצם קיום המצוה, שיש חיוב "שואל ומוכר כסותו".

ומדוקדקים היטב דברי הרמב"ם שלא הזכיר בהלכות חמץ ומצה את הדין שעני "שואל ומוכר כסותו" כדי לקיים מצות ד' כוסות, כפי שנהג בהלכות חנוכה שכתב "אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק". אלא רק כתב ש"עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מד' כוסות". ומבואר שרק על גבאי הצדקה מוטל לתת לו מעות לד' כוסות, אולם על העני עצמו אין חיוב "שואל ומוכר כסותו". כי אין בד' כוסות חיוב של "שואל ומוכר כסותו", כי כל חיוב זה נובע מדין "פרסומי ניסא" והוא נאמר רק במקום שהפרסומי ניסא הוא מעצם קיום המצוה, כבנר חנוכה, מה שאין כן בד' כוסות שחיוב הפרסומי ניסא אינו מעצם קיום המצוה, לכן לא מוטל על העני חיוב למכור את כסותו כדי לקיים את מצות ד' כוסות.

"שואל ומוכר כסותו" בדיני ההידור בד' כוסות

יא. במצות נר חנוכה הפוסקים נחלקו האם החיוב למכור את כסותו הוא רק עבור נר אחד לכל לילה, שזהו עיקר החיוב. או שיש גם חיוב למכור את כסותו עבור מצות ההידור. כלומר מהיום השני ואילך, האם מחוייב למכור כסותו עבור הדלקת עיקר החיוב בלבד דהיינו נר אחד בכל לילה. או שמחוייב למכור כסותו גם עבור הדלקת הנר השני או הנרות הנוספים [וכיו"ב] שהם "הידור" המצוה.

המשנה ברורה (סימן תרעא ס"ק ג) פסק שמחוייב למכור כסותו רק עבור הדלקת נר אחד בכל לילה. אולם האור שמח (הלכות חנוכה פרק ד הלכה יב) פסק שיש חובה למכור כסותו גם עבור נרות ההידור. ודייק זאת מדברי הרמב"ם [המובאים לעיל אות א] "מצות נר חנוכה היא מצוה חביבה וצריך האדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הא-ל", ובהמשכם כתב הרמב"ם: "אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק", וביאר האור שמח שכוונת הרמב"ם בייטור לשונו "ולהוסיף בשבח הא-ל" היתה להשמיע את הדין של שואל ומוכר כסותו גם לקיום ההידור המצוה, והיינו שיש חובה למכור כסותו גם עבור הנרות הנוספים לכל יום ויום.

ומעתה צ"ע בדעת השו"ע שיש גם במצות ד' כוסות דין של "שואל ומוכר כסותו" [כמובא לעיל אות א], האם דין זה נאמר גם בהידור בד' הכוסות, כגון בהלכה שראוי לשתות יין אדום בליל הסדר (או"ח סימן תעב סע' יא), שהיא "מצוה מן המובחר זכר לדם שהיה פרעה שוחט בבני ישראל" (ט"ז שם), או שענין של פרסומי ניסא מיוחד דווקא לנר חנוכה ואינו נוגע לד' הכוסות.

ובמושכל ראשון יסוד ספק זה תלוי במחלוקת המשנה ברורה והאור שמח האם דין של "שואל ומוכר כסותו" נאמר בהידור של נר חנוכה. לפי המשנה ברורה שאין דין "שואל ומוכר כסותו" עבור הידור של נר חנוכה, הוא הדין שאין דין "שואל ומוכר כסותו" עבור הידור בד' כוסות. ואילו לפי האור שמח שיש בהידור של נר חנוכה דין "שואל ומוכר כסותו" גם בדין הידור של ד' כוסות יהיה דין "שואל ומוכר כסותו".

ברם, לפי המבואר לעיל שדין פרסומי ניסא בנר חנוכה חלוק ביסודו מדין פרסומי ניסא בד' כוסות, ובחנוכה דין פרסומי ניסא הוא מעצם קיום המצוה, וללא פרסום הנס אין יוצאים ידי חובת קיום מצות נר חנוכה. מה שאין כן במצות ד' כוסות, הפרסומי ניסא הוא פרט בקיום המצוה ואינו לעיכובא - יש לומר, שבדין הידור בד' כוסות, גם האור שמח יודה שאין חיוב של "שואל ומוכר כסותו", מכיון שדין ההידור נובע מענין הפרסומי ניסא, ויתכן שדווקא כאשר הפרסומי ניסא הוא מעצם קיום המצוה סבר האור שמח שיש גם בהידור דין "שואל ומוכר כסותו". אולם בד' כוסות שהפרסומי ניסא הוא רק פרט

בקיום המצוה, ואיננו מעצם קיום המצוה, לא נאמר חיוב "שואל ומוכר כסותו" בדין ההידור שבד' כוסות, וצ"ע⁵.

חיוב "שואל ומוכר כסותו" במחצית השקל

יב. הרמב"ם (הלכות שקלים פרק א הלכה א) כתב: "מצות עשה מן התורה ליתן כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ושואל מאחרים או מוכר כסותו שעל כתפו ונותן מחצית השקל כסף, שנאמר (שמות ל, טו) העשיר לא ירבה והדל לא ימעט". ולכאורה צריך ביאור מנין למד הרמב"ם דין "שואל ומוכר כסותו" במחצית השקל, הרי לכאורה אין ענין של פרסומי ניסא במצות מחצית השקל, ולשיטת המגיד משנה, כל חיוב "שואל ומוכר כסותו" נובע מדין "פרסומי ניסא".

וכנראה החיוב של מכירת כסות במצות מחצית השקל לא נובע מעצם המצוה, אלא הוא חיוב של דין ממוני. וכשם שאדם החייב כסף לחברו צריך למכור את כל שבידו כדי לשלם את חובו, כך גם חיוב מחצית השקל הוא חיוב ממוני, ולכן חייבים בזה למכור את הכסות, ולא מובן מה קשור למחצית השקל ענין "פרסומי ניסא".

חיוב "שואל ומוכר כסותו" בפורים

יג. ממוצא הדברים שנתבארו בדין "שואל ומוכר כסותו" בנר חנוכה ובד' כוסות, שעיקרן משום "פירסומי ניסא", מתעוררת השאלה מדוע בפורים שגם בו יש ענין פרסום הנס הגדול שאירע, אין חיוב "שואל ומוכר כסותו".

⁵ בענין זה כתב הרב אלחנן יאמניק:

הזכרתם את חידושו של האור שמח החולק על המשנ"ב ומדייק מלשון הרמב"ם שהחיוב למכור כסותו הוא לא רק עבור עיקר דין ההדלקה אלא גם עבור ההידור מצוה, גם עבור ה'מוסיף והולך'. ויש להסתפק האם גם ה'גבאי צדקה' שמחוייבים ליתן לו עבור ההדלקה, מחוייבים הם ליתן לו עבור ה'מוסיף והולך' או רק עבור עיקר המצוה, דהיינו נר אחד לכל יום ויום. ובהשקפה ראשונה היה נראה שלפי האור שמח הסובר שהוא מחויב למכור כסותו גם עבור מצות ההידור א"כ כל שכן וק"ו שהגבאים מחוייבים ליתן לו עבור כך, אולם יתכן ויש לחלק וזאת בהקדם חידושו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א (מגור).

דמטו משמיה (כמדומה שאינו מופיע באמרינו, אולם כך מתבדרא בבי מדרשא, ובלשון חסידים נחשב כ'אינו מוגה') לתמוה על מה שנקט הביאור הלכה שאין מחוייבים ליתן לו כדי שיוכל להיות 'מוסיף והולך' אלא רק כדי לקיים עיקר המצוה. ואינו מובן מדוע יהא דין הנרות הנוספים שונה מדין "סוס לרכוב עליו" שמצאנו להדיא שמחוייבים ליתן ליורד מנכסיו, הרי מדובר כאן גם ביהודי שהיה רגיל כל ימיו להיות 'מוסיף והולך' ובודאי חסר לו במאוד שכעת אינו יכול להיות מהמהדרין מן המהדרין, א"כ מדוע שלא נהיה מחוייבים לתת לו את האפשרות להיות כבכל שנה, כפי שאנו מחוייבים ליתן לו את שאר הצרכיוותיו שהיה רגיל בהם? (ואף שיש ליישב קצת ולומר דחיובא ד'סוס לרכוב עליו' אינו חיוב על גבאי צדקה אלא דין צדקה גרידא, ואה"נ אף כאן מדין צדקה יהא חיוב לתת לו גם כדי להיות 'מוסיף והולך' אך אינו ברור הן משום שלא נתבאר כאן כלל שמדין צדקה יש כאן חיוב, והן מצד שלא מצאתי בבירור שהא ד'סוס לרכוב עליו' הוא רק מדין צדקה ואינו חיוב כללי המוטל גם על גבאי צדקה, ואכהמ"ל).

כ"ק אדמו"ר שליט"א תירץ תירוץ חריף ומתמצת: "הידור על חשבון אחרים אינו הידור". ובפשטות הכוונה שלהיות 'מהדר' על חשבון הזולת אינו ראוי כלל. אולם ניתן לפרש הדברים ביתר עומק: אה"נ יתכן והיה מקום לחייב לתת לו את האפשרות לנהוג ולהדליק כפי שנהג כל השנים ולהיות מהדר במצוות, ואף מאלו המהדרין מן המהדרין, אך בזה שאנו ניתן לו את הנרות הללו, עדיין לא יעלה בידו להיות מאלו המהדרין, כיון שעיקר מעלת המהדר בכך שהוא משקיע מהונו עבור המצוה, הוא נותן משלו עבור חפצי שמים, ביתר שאת וביתר עוז מאשר מוטל עליו, ובזה מראה כמה חביבים עליו חפצי שמים. אולם אם אין הוא מקמץ ממונו כלל, אלא נוטל ממון הזולת, עדיין אינו מראה בזה כלל שחפצי שמים חביבים עליו, וממילא עדיין יחסר לו המעלה של המהדרין או המהדרין מן המהדרין. ולפיכך פשוט וברור שאין לחייב את גבאי הצדקה ליתן לו נרות כנגד מספר הימים, שכן גם אם ידליק נרות אלו, עדיין לא יעלה בידו להיות מן המהדרין, וממילא אינו כ'סוס לרכוב עליו'.

מעתה יש לנו לומר דמה שדייק רבינו מאיר שמחה מהרמב"ם שהחיוב למכור כסותו הוא גם בשביל ההידור עדיין אינו ראה שגם הגבאי צדקה מחוייבים ליתן לו גם בשביל ההידור, דלהנ"ל יוצא שכל שאחרים יתנו לו, לא יקיים בזה מצות הידור, משא"כ כשימכור כסותו אז ודאי יהא בכלל המהדרין והמהדרין מן המהדרין.

ואם כנים אנו בזה מיושב היטב מה שהרמב"ם לא הזכיר את החיוב לתת את החיוב למכור כסותו, כיון שהרמב"ם רצה להדגיש את החיוב למכור כסותו גם עבור ההידור, וכפי שדייק האור שמח, וממילא לא ראה כלל ענין להזכיר את החיוב המוטל על גבאי הצדקה, שהרי גם אחרי שיתנו לו גבאי הצדקה נר אחד לכל יום, עדיין יהא מחויב למכור כסותו עבור נרות ההידור. (יתכן אף ביתר פלפול, דכיון שהוא מחויב להשיג כמה נרות עבור כל יום, שוב אין על הגבאי צדקה חיוב כלל, שהרי גם בלי שיתנו לו יהא הוא מחויב להשיג עוד נרות, ויש עוד לפלפל בזה).

ונראה שבפורים אין דין "שואל ומוכר כסותו" בגלל חיוב פרסומי ניסא, מכיון שגדר ה"פרסומי ניסא" בפורים הוא רק אם יש מניין וציבור, וללא הציבור אין מצוה של פרסומי ניסא, וכפי שמפורש בדברי השו"ע בהלכות מגילה (או"ח סימן תרפט סע' ה) "מקום שאין מנין אם אחד יודע והאחרים אינם יודעים, אחד פוטר את כולם. ואם כולם יודעים, כל אחד קורא לעצמו". וכתב המג"א: "משמע דס"ל דאין היחיד מוציא חבירו אלא בעשרה, וצריך לומר דלא דמי לשופר, דקריאת המגילה הוי כמו תפילה דצריך עשרה". ומשמע מדברי המג"א, שדין קריאת המגילה הוא דין על הציבור. ומעתה יש לומר לפי זה שאין דין "שואל ומוכר כסותו" במגילה, מכיון שאין שייך לחייב את האדם היחיד למכור את כסותו עבור מצוה המוטלת על הכלל, על הציבור.⁶

ובהטעמת הדברים נראה על פי דברי המהר"ל (דרך חיים פרק ה משנה א) שהמספר "עשר" הוא יחידה אחת בפני עצמה, ואינה צירוף של עשרה יחידות. [ולפי זה מובן הדין המובא בשו"ע (או"ח סימן נה סע' ד) "יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין". ואם נאמר שמנין הוא צירוף של עשרה יחידים, לא מובן כיצד יכול קטן להצטרף לתשעה גדולים, הרי אין כאן עשרה יחידים גדולים. ומכאן מוכח כי מנין הוא יחידה נפרדת בפני עצמה של עשרה, ויחידשו חז"ל דין, שתשעה וקטן נחשבים כיחידה בפני עצמה, ויש להם דין מנין].

ולפי זה מובן מדוע אין היחיד מחוייב למכור כסותו, כי הציבור אינו קבוצה של יחידים אלא יחידה בפני עצמה, ולכן אין חיוב על היחיד באופן אישי למכור כסותו. לפיכך אין בפורים דין "שואל ומוכר כסותו", כי על היחיד אין חיוב במצוה של פרסומי ניסא.

ואף שיש מקום לטעון שפסק ההלכה הוא כמו שכתב המג"א [בהמשך דבריו] בשם המהרי"ל, שעדיף שאחד יקרא לכולם אפילו בפחות מעשרה. ולכאורה נראה, שמצות קריאת מגילה אינה חיוב על הציבור אלא גם על היחיד, ואם כן שוב יקשה מדוע אין חיוב על היחיד למכור כסותו עבור פרסומי ניסא.

אלא לכשנעיין היטב בדברי המג"א בשם המהרי"ל, הרי נווכח שהטעם שעדיף שאחד יקרא לכולם אפילו בפחות מעשרה הוא משום "ברוב עם הדרת מלך". ולכאורה יש לדקדק מדוע לא נקט בפשטות שהטעם שהיחיד קורא לכולם הוא בגלל פרסומי ניסא. ומוכח איפוא, שדין פרסומי ניסא הוא רק בעשרה, ולא ביחיד, ולכן הוצרך המהרי"ל לומר סברא חדשה של "ברוב עם הדרת מלך", שהוא דין שנאמר בכל התורה ולא רק בפורים, שעדיף שאחד יקרא את המגילה לכולם אפילו בפחות מעשרה. ואם כן נמצא שדין פרסומי ניסא בפורים, הוא מצוה המוטלת רק על הציבור, ולכן אין חיוב על היחיד למכור כסותו עבור מצוה המוטלת על הציבור.⁷

⁶ על השאלה מדוע אין חיוב "שואל ומוכר כסותו" בפורים, כתב רבי יהונתן בורנשטיין, גור:

אפשר לומר שאין דומה מגילה לנר חנוכה וד' כוסות, כיון שבמגילה יכולים כל בני העיר לצאת בקריאה אחת, ע"י שומע כעונה, משא"כ נ"ח וד' כוסות, שכל אחד בעצמו צריך להדליק נר ולשתות הכוסות – ולכן צריך לשאול ולמכור כסות עבור כך. ובפשטות אפ"ל דלכן לא כתבו במצוה זו של מגילה הדין של מוכר כסותו – כי זה דבר שאינו שכיח שיצטרך למכור כסותו – דאף אם הוא עני, הלא בודאי בכל עיר ימצא לפחות מגילה אחת ויוכל לשאול ולקרוא בה. (דהלא זה פשוט דכל המצוות שהאדם יכול לקיים ע"י שאלה – שהוא מחוייב לשאול בעבור קיום המצוה, וכמ"ש הביאור הלכה בס' תרנ"ו בענין תפילין דודאי מחוייב לשאול אם אין לו של עצמו). ועוד י"ל, אולי בצחות, דהיות ועיקר מצוות היום דפורים נתקנה למשתה ושמחה (דלא כמו בחנוכה שעיקרה להלל והודאה וכדא' שו"ע תר"ע סע' ב) ומהאי טעמא תקנו משלוח מנות ומתנות לאביונים להרכות אהבת רעים ושמחה אצל חברים ועניים – א"כ אפ"ל דלכן לא תקנו במצוות היום של פורים דינא דמוכר כסותו, ולא מיבעי בעבור מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים דבהם דלא נימא שהוא יצטרך למכור כסותו ולהצטרע בעבור שיוכל לתת לאחרים – אלא אף בעבור מצוות מגילה ג"כ נימא דלא תקנו האי דינא, היות שזה יגרום לו את היפך יסוד מצוות היום שעניינה שמחה.

⁷ רבי משה יוחאי רז, ירושלים, כתב לי בכמה נושאים הנדונים בשיעור:

אודות מה שהאריך בח"א קונטרס המועדים סימן כח בדין פרסומי ניסא בנר חנוכה וארבע כוסות. הנה הרשב"א ז"ל בתשובה (סימן רלח) נשאל במי שאינו שותה יין כל השנה, מפני שמזיקן או שונאו, מהו שיעשה כל הסדר על הפת כמי שאין לו יין. ותיירץ דצריך לדחוק את עצמו ולשתות ד' כוסות וכו'. ומקורו מההיא דר' יהודה ברבי אלעאי שהיה שותה ארבע כוסות וחוגר צדעיו מפסח ועד עצרת. והגאון רבי יוסף איסקאפה ראב"ד אומיר בספר ראש יוסף (נד' אומיר שנת ת"ח) סימן תע"ב (דף מח

* * *

יד. אבי מורי ז"ל בספרו שיטות בהלכה (חלק א סימן יא) הקשה על ההלכה שבנר חנוכה יש חיוב "שואל ומוכר כסותו" משום פרסומי ניסא "מהיכא ילפינן דדין זה שהוא **דרבנן**, אלימא טפי ממצוה **דאורייתא**. הרי במצוה דאורייתא קיימא לן (כתובות ג, א) דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ואילו בנר חנוכה אומר הרמב"ם דאפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן". כלומר, איך יתכן לומר שבמצוה שהיא רק **מדרבנן** כדוגמת נר חנוכה, יש חיוב ש"אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק" **יותר** מהחיוב במצוות **מהתורה** שהוא רק בשיעור "חומש" ולא יותר. וכי יש לרבנן יותר תוקף ממצוות דאורייתא⁸.

והאדמו"ר בעל הפני מנחם מגור השיב במכתבו אליו (נדפס שם בראש הספר) "ואני בחידושי רציתי לתרץ דהנה בגמרא סוכה (מו, ב) ושבת (כג, א) אמרו היכן ציוונו [בנר חנוכה] ותיצרו מלא תסור, והנה הדין הוא הגם שבמצוות עשה אין צריך ליתן כל ממונו, מכל מקום כדי שלא לעבור על לא תעשה חייב ליתן כל ממונו כדכתיב בכל מאדך (עי' בשו"ע יו"ד סימן קנז ס' א ברמ"א; והוא מדברי הר"ן בסוכה לג, א). ואם כן מתורץ שפיר למה בנר חנוכה צריך לתת כל ממונו ואפילו שואל ומוכר כסותו [ועי' משנה ברורה (סי' כה ס"ק ב) דבתפילין ובציצית א"צ לחזור על הפתחים אם אין לן]. ובזה גם יתורץ קושית הר"ן (פ"ב בשבת) דנר חנוכה קודם לקידוש היום, והרי קידוש היום מהתורה ונר חנוכה מדרבנן, ולפי הנ"ל אתי שפיר, דקדוש היום מ"ע (זכור את יום השבת) ואילו נר חנוכה ל"ת בלא תסור".

ואבי מורי השיבו: "לפי חידושו הנ"ל יוצא לנו דין מחודש שבכל מצוות דרבנן צריך למכור כסותו, שהרי הרמב"ם בהלכות ברכות (פרק יא הלכה לג) כתב: "וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים מברך עליהן אשר ציוונו", על סמך הגמרא בשבת, אם כן למה לא פוסק הרמב"ם הדין של מוכר כסותו בכל מצוות דרבנן.

אמנם הרבה נושאי כליו של ספר המצות להרמב"ם בשורש א' מחלקים בין נר חנוכה ומגילה לבין שאר מצוות דרבנן, וכותבים שגם הרמב"ם מסכים שכל מצוות דרבנן רק הסמיכות חכמים על לאו דלא תסור כפי שמבואר בברכות (יט, ב),

ע"א), הקשה ע"ד הרשב"א בזה"ל: נראה דאיכא למידק דמאי טעמא זה, הא קי"ל דמצטער פטור מן המצוות, כ"ש הכא דאיכא היזק וכו' דאין לחייבו על זה. ועל ההיא דר' יהודה ברבי אלעאי ור' יונה דחזיק להו ברישיה מפסח ועד עצרת, איכא למימר כיון דבההיא שעתא לית ליה צערא ואותו ההיזק אפשר שיבא ואפשר שלא יבא, משום הכי שתי ר"י ברבי אלעאי ור' יונה, אבל מי שלא שותהו כלל משום דשונאו או מזיק ג"כ באותה שעה עצמה אמאי חייב, הא מצטער פטור, וכמו דאמרין מצטער פטור מן הסוכה ומן המצוות. נראה לומר דכיון דזה בא על נס הצלה גדולה משעבוד וכו' וגם מיתה היתה והצילו ממנה, על כן צריך להצטער נמי זכר לנס שנעשה להם שניצולו מהצער ומהרעה ההיא, לפיכך אפילו שיהיה מצטער בזכר אותו הנס, שיעשנו. עכ"ל.

ולפי דבריו אולי יש לומר טעם למה החמירו בארבע כוסות יותר שימכור מלבשו לדעת השו"ע, כיון שמצוה זו היא מצוה מיוחדת במעלתה ויש לו לאדם לעשות עבודה למעלה מן הכוחות, ולא יגרע מכירת כסותו מצער הגוף. ולכאורה טעם זה שייך גם בנס חנוכה שהיתה שם הצלה גדולה שאין לה הסבר טבעי איך נמסרו גבורים ביד חלשים וכו'. וזה מסייע את סברת חידושי הר"ם שהביא כבו' בסוף אות ב' (עמוד שמב).

ומעתה תתישב שאלת כת"ר (עמ' שנא אות י) למה בפורים אין הדין כן. די"ל דנס פורים הגם שגם הוא היה למעלה מן הטבע, מ"מ היה מולבש בטבע כנודע, ובכה"ג שאין הנס כ"כ ניכר בגדולתו, לא תיקנו.

והנה בספר מצא חן (פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ט) להגאון רבי אליהו חאקו (אזמיר תרי"א) כתב ליישב על קושית הראש יוסף דאין כאן "כל שכן" ממצות סוכה לארבע כוסות, דשאני ארבע כוסות דהם מדרבנן, וקיימא לן דרבנן עשו חזוק לדבריהם יותר משל תורה, וכתבו התוספות בזבחים (קא): אין פירושו יותר משל תורה דעלמא, אלא כלומר רבנן עשו חזוק לדבריהם יותר ממה שעשתה תורה לדבריה. עכ"ל תוס'. ואם כן בנדון דידן נמי אף דקיימא לן דמצטער פטור מן הסוכה, מכל מקום כיון דארבע כוסות הוו מדרבנן, אמרינן דגזרו אף במצטער. עכ"ד. וא"כ י"ל דגם לענין מכירת כסותו הוא הדין והוא הטעם.

ובזה עולה על דעתי ליישב מה שהקשה מור אביו זצ"ל בספר שיטות בהלכה (ח"א סימן יא; יובא להלן בסמוך) מהיכן התחדש דין בזבז ממונו יותר מחומש בנר חנוכה דרבנן. ולהנ"ל י"ל דעשו חזוק יותר משל תורה. ויש לדחות כמו שדחה בשיטות בהלכה שם דא"כ בשאר מצוות דרבנן נמי.

⁸ **על קושיא זו כתב הרב יוסף בוקסבוים ז"ל**

ונראה עוד בזה, דידועים דברי החת"ס שמצוות שהם פרסומי ניסא גדרם הוא כ"פרעון חוב" שאנו חייבים, וכמו אחד שחייב לחבירו מאה דולר וזה הוא כל רכושו לא נאמר שיתן רק חומש. (וכ"כ החזו"א לגבי מצות פדיון בכור).

ורק נר חנוכה ומגילה הם ממש דאורייתא כי בי"ד הגדול תקנום", ע"כ מכתבו של אבי מורי. והגאון רבי יהודה סגל אב"ד קרית שלום בתל אביב, תירץ את קושיית הפני מנחם (מכתבו נדפס בספרו שיטות בהלכה, ח"א עמ' עט), וזה לשונו: "ולק"מ, דבודאי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, והמצוות מדבריהם ציוו שיהיו כמו עשה של תורה ולא יותר. נמצא דאם יצטרך ח"ו לכל רכושו לא מקיים רצון חכמים בזה, דהא לא תיקנו כן, אבל נ"ח וד' כוסות דיש בהם טעם משום פרסומי ניסא כמ"ש הרב המגיד פ"ד מהל' חנוכה הי"ב, אם כן יש כאן משום קידוש השם, ושבקה אגדרי קידוש ה'".

וחזר אבי מורי והשיב על טענת הגר"י סגל: "לפי דעתו, בשני הדברים האלו, מצוה דרבנן שמקורה בלא תסור ובפרסומא ניסא, מחוייבים למכור כל רכושו, אם כן למה בנר שבת שאין שם טעם פרסומא ניסא, והדין הוא בשו"ע (או"ח סי' רסג סע' ג) ששואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק, ועיי' בביאור הלכה (הלכות לולב סימן תרנו ד"ה אפ') שהביא בשם ספר מור וקציעה קושיה זו. ובאבני נזר [המובא לעיל אות ג] שואל מאי טעמא נר חנוכה קודם לקידוש היום משום פרסומי ניסא, הלא שבת היא עדות על חידוש העולם".

* * *

על שיעור זה כתב לי הרב בצלאל בלידשטיין, ראש ישיבת אור מרדכי, בני ברק:

עיינתי בספרך החשוב רץ כצבי ח"א סי' כ"ח בענין מוכר כסותו לנר חנוכה. וראיתי שם דברים נפלאים בהיקף ובהבנה ברורה.

כאשר שוחחנו בבייתך הזכרנו דברי הביאור הלכה בס' תרנ"ו. ועי' בספר שלמי תודה, עניני חנוכה דמוכח מרע"א בגליון השו"ע סי' תרע"א דגם בשאר מצות עשה אינו חייב למכור כסותו דלא כהביאור הלכה שרוצה לומר לדידן דלא כהירושלמי.

ובדברך אתה רוצה ליישב התמיה מפני מה החמירו בנר חנוכה יותר מפורים או מכל מצות עשה של תורה. והנני להוסיף בזה עפ"י דברי רע"א שם שהשיג על הפרמ"ג במשב"ז ס"ק ג' שכתב דכמו באתרוג אל יבזבז יותר מחומש מנכסיו ה"ה גבי נר חנוכה. והשיג עליו רע"א דהא עני המחזיר על הפתחים מוכר כסותו לנר חנוכה ולענין כזה נראה דכסותו הוא בכלל הון רב ואפשר יותר מחומש שבנכסיו אלא בע"כ דמשום פרסום הנס החמירו בו חז"ל יותר ממצות עשה. עכת"ד.

וזה גופא צריך בירור הא גם החמירו יותר מפרסומי ניסא של פורים. ועי' בספר שלמי תודה עמ' רמ"ח בשם הגאב"ד דפוניבז' זצ"ל דמדייק מלשון הרמב"ם דבנר שבת אפי' אין לו מה לאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק הנר ולא כתב 'או מוכר כסותו' כמו בנר חנוכה. משמע שבנ"ח מחויב יותר מנר שבת בזה שמוכר כסותו. ונשאלת השאלה מדוע לפירסום נ"ח מחויב ביותר [ואם בשבת מוכר כסותו כדיוק ברמב"ם כבר חלקו בזה. ע"ע שם בספר הנ"ל].

ונראה לענ"ד בזה דשניא נס חנוכה משאר הניסים (וממילא גם בחיוב הפרסום, דכתוב ברמב"ם בה' חנוכה פ"ד הי"ד וז"ל מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וכו' ולא מצאנו בשום מצוה שיכתוב הר"מ כן רק בנר חנוכה וכן בסוכה דף מ"ו הקשה בתוס' למה תקנו ברכה בחנוכה על הראיה גם אם לא הדליק, ותי' משום חביבות הנס וכן במסכת שבת דף מ"ד בתוס' לפרסומי ניסא משום חביבותא דנס ע"ש.

וצריך בירור מש"נ מנס דיציאת מצרים דיש גם מצות ד' כוסות לפרסומי ניסא וכלשון הגמ' בער"פ ולא מצאנו שם משום חביבות המצוה כמו בנר חנוכה. וצ"ע.

ונראה לענ"ד, עפ"י דברי הפנ"י בסוגיא דחנוכה במס' שבת שהקשה למה לו לנס של פח השמן הרי טומאה הותרה בציבור. ותי' דכיון שמסרו נפשם עיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חביבות המקום עליהם וכו' להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה. עכ"ל.

ומבואר מהפנ"י שיש שני אופנים של ניסים (א) נס שהקב"ה עושה להצלה ולישועה לכלל ישראל וכמו ביצ"מ הניסים היו כדי להושיע ולהצילם ממצרים. (ב) נס שמצד עצמו אין בו צורך כלל אלא כל המטרה להודיע חיבתו לישראל ושחזרו לחיבתן הראשונה. פי' שהיו מקודם במצב של ריחוק, ר"ל, וזכו לגלוי מיוחד על חזרת החיבה של הקב"ה ומש"ה נעשה הנס ומסירות נפשם על קדה"ש הביאם לגלוי הנס להודיע חיבתן לישראל. ויתכן לומר דגם שניא בזה מנס פורים שבקשו הגוים להשמידם והצילם הקב"ה כמו מגלות מצרים וע"ז יש פרסומי ניסא בפורים, אבל בחנוכה שהגזירה הייתה על הרוחניות וע"י מסירות נפשם זכו לחזרת חביבות הקב"ה ומש"ה נעשה הנס בשמן.

ולפי"ז, תקנת מצות נר חנוכה כדי לשבח ולהודות בעיקר על נס השמן שנעשה להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה וא"כ המצוה הזאת חביבה ביותר, פי' היא חביבה בעצם משום שיש בזה גלוי מיוחד על חביבות של הקב"ה לכל ישראל וא"כ גם כלל ישראל מראה בזה חביבותם למצוה ולמצוה.

ומש"ה תקנו במצוה זו יותר חיובים ומוכר כסותו וכו' כחלק מחביבות מצוה זו שמוכן ישראל למכור אפי' כסותו להראות מידה זו, בגדר חיבה יתירה נתנה לישראל שהם בנים למקום. ומה שלמדין מד' כוסות, צריך לומר, דילפינן מהתם דמשום פרסומי ניסא יש חיוב גם למכור כסותו ועוד. א"כ "כש"כ" נר חנוכה, ומדוע כש"כ, משום שפרסומי ניסא של חנוכה הוי ביותר משום גלוי החביבות המיוחדת שאין לו הוכחה לזה גופא בפסח וגם לא בפורים.

אני אסיים בזה, אני מקוה למצא אותך בשמחה ובאושר ומאחל לך וכל בני ביתך חנוכה שמח וכלשון הרמב"ם "ימי שמחה".

בברכת כל טוב ובידידות כנה

בצלאל בלידשטיין

והשבתי לו

זאת חנוכה תשס"ו

כב' ידידי היקר השוחה בים התלמוד והפוסקים

הרה"ג הרב בצלאל בלידשטיין שליט"א

החונה כעת בבני ברק ומצודתו פרוסה על כל כנפי תבל

ראש ישיבת אור מרדכי, השלום והברכה!

בעונג ובשמחה קיבלתי את מכתבו מיום י"ג בכסלו השתא ובו ניסה כב' להסביר מדוע החמירו חז"ל בפרסומי ניסא דחנוכה יותר מאשר בפורים, ועוד שאל כב' מש"נ מנס יציאת מצרים דיש גם מצוות ד' כוסות לפרסומי ניסא... ולא מצאנו שם משום חביבות המצווה כמו בנ"ח וצ"ע. וכב' תירץ תרוץ נעים ונחמד המתיישב על דרך מוסר ומחשבה, ואילו למעשה לפי דברי האבני-נזר בדבריו בסימן תק"א שבו הוא שואל את שאלתו הידועה של הלח"מ על המגיד משנה מדוע יש בפרסומי ניסא דחנוכה יותר פרסום מאשר בפסח (במיוחד שהמ"מ משתמש בלשון "כל שכן"). ומשיב האב"נ שמבחינה פרקטית הפרסום נס דחנוכה הוא גדול יותר, כי הוא מכוון לכל העוברים ושבים ברחובות ואילו פרסום הנס בפסח מכוון רק כנגד בני-הבית. וכנראה פרסום הנס בפורים מכוון רק כנגד האנשים הנמצאים בבית-הכנסת בעת שמיעת קריאת המגילה. מכל מקום ברור שבחנוכה הפרסום גדול יותר מאשר פסח ופורים, וזוהי הסיבה שהרמב"ם משתמש בלשון המיוחד "מצווה חביבה" – כי הפרסום הוא "לכל". (אגב המשנה שכר ח"א ס"ר מחדש שפרסום הוא רק לבני-ישראל דמה לנו לפרסם הנס בין העמים, מה לנו ולהם! עכ"ל).

כאן בלוס-אנג'לס אנו כבר בפאתי היום (ובבני ברק כבר מוצאי חנוכה), ועם כל זאת אאחל לכם חנוכה שמח ותבורכו בכל טוב סלה.

בידידות

צביקה רייזמן